

УДК 321.01:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.34>*Л. І. Яковлева*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0942-485X>*доктор політичних наук,**професор кафедри соціології**Національний університет «Одеська юридична академія»*

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сучасних інформаційних технологій спричиняє суттєві зрушення у багатьох соціальних просторах. Інформаційні технології, безумовно, сприяють підвищенню ефективності взаємодії суспільства та публічної влади. При цьому, становлення комунікативних мереж має не лише інструментальне значення. Ієрархії, засновані на вертикальній політичній комунікації, поступаються впливом комунікативним мережам, як формам горизонтальної організації політичної взаємодії. Відзначимо, що за досить вдалим висловом Е. Войнової, «...нові форми комунікації спричиняють утворення нових моделей соціальної взаємодії, в тому числі політичної [1, с. 16] ... Внаслідок розвитку Інтернету й особливо вебмереж зростають диференціація та варіативність інформаційних потоків, розгортаються процеси демасифікації та індивідуалізації політичної комунікації» [1, с. 14].

Надзвичайну вагу процес формування мереж має для політичних відносин. Йдеться про суттєві зрушення у демократичному представництві, е-демократію та е-урядування. Але не тільки. Передусім, постає новітня форма соціального порядку – мережеве суспільство.

У соціальному порядку мережевого суспільства знову загострюються проблеми, які, здавалось би, вже знайшли своє вирішення під час консолідації демократичних політичних режимів. Одним із головних завдань стає забезпечення легітимності соціального порядку в умовах цифрового суспільства. З одного боку, необхідно уникнути небезпеки побудови «цифрового тоталітаризму». З іншого, можлива делегітимація публічної влади через занурення суспільства у інформаційний хаос, коли надмірна кількість інформаційних потоків та хвиль може призвести до соціальної та політичної дестабілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Трансформаціям політичних відносин під впливом інформаційних технологій та становленню мережевого суспільства присвячено ґрунтовні праці зарубіжних та укра-

їнських дослідників. Зарубіжні автори зосереджують увагу на динамічних змінах, які спричиняють інформаційні технології у демократичному суспільстві. Погодимось із думкою Е. Войнової: «...зараз у світових академічних колах затверджується глибше тлумачення поняття «електронна демократія». Воно походить від фундаментального визнання демократії не просто як форми представництва в урядових установах, але як суспільного устрою, котрий дозволяє справедливо брати участь у питаннях, що залучають людей до обміну ідеями й власними думками, підтримуючи права людини» [1, с. 13]. Розвиток концепцій, пов'язаних із впливом інформації та комунікації на формування нового соціального порядку та легітимність публічної влади, пройшов низку етапів. У процесі обґрунтування сутності та характеристик мережевого суспільства слід особливо відзначити роль теорій «інформаційного суспільства», «постіндустріального суспільства», «постмодерного суспільства», «суспільства ризику» та «суспільства знань», осмислення електронної демократії та електронного урядування. Тобто, у політичній теорії поступово готувався ґрунт для дослідження легітимності публічної влади у мережевому суспільстві: від «демократії участі» (Й. Масуда), «напівпрямої демократії» (О. Тофлер), «електронної демократизації» (М. Хаген) до «інтерактивної демократії» (П. Розанвалон), медіатизації політики (Г. Оберройтер), «інформаційного суспільства» (М. Кастельс). Окремо слід відзначити концепції «реальної віртуальності» та «мережевого суспільства» (М. Кастельс та М. Кумар, М. Фасслер, П. Ладлоу) тощо. Для аналізу кібер-реальності у науковому дискурсі з'являються такі терміни, як «кібер-суспільство», «кібер-держава» та «кібер-Модерн» (М. Фасслер, У. Халбах). Можливо, вже за декілька років кібер-суспільство буде потребувати досліджень кібер-легітимності.

У працях українських авторів можна простежити увагу до становлення мережевого суспільства та демократизації, як взаємопов'язаних процесів. Адже, інформаційні технології, завдяки забезпеченню транспарентності діяльності влади, виборчого процесу, взаємодії влади та громадян сприяють демократизації українського суспіль-

ства. Зокрема, слід наголосити на трансформаціях простору легітимізуючої взаємодії у мережевому суспільстві та перенесенні ваги із наукової раціональності до інформаційних технологій: «... на тлі підвищення легітимізуючого потенціалу мас-медіа та комунікативних технологій у сучасному суспільстві відбувається зниження ролі наукового знання в процесі забезпечення легітимності публічної влади. Натомість у політичній комунікації як основі легітимізуючої взаємодії зростає вага комунікативних технологій, які використовуються в мас-медіа. Варто зазначити, що політична пропаганда, зв'язки із громадськістю та політична реклама в мас-медіа здатні забезпечити легітимність окремих політичних акторів у короткостроковій перспективі (наприклад, під час виборчих змагань), натомість процес легітимізації публічної влади в сучасних умовах потребує впровадження системи електронного урядування та електронної демократії» [8, с. 107].

В Україні легітимність публічної влади визначається як демократизацією так і становленням мережевого суспільства. Це подвійний вплив на трансформації соціальних та політичних відносин, який необхідно враховувати у вирішенні проблеми забезпечення легітимності публічної влади в Україні. Саме у такому контексті слід відзначити праці В. Авер'янова, Г. Агафонові, О. Батрименка, Є. Бистрицького, Е. Войнової, О. Голубуцького, О. Дубаса, Л. Іващук, В. Ковалевського, В. Коляденка, Ю. Мазурок, В. Недбая, Т. Неприцької, О. Третьяка, ін.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення сутності легітимності публічної влади у мережевому суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Веберіанська традиція визначає легітимність влади як процес виправдання наявного суспільного ладу. Процедура виправдання соціального та політичного порядку, переконання громадян у законності та справедливості встановлених правил може спиратись на традицію, харизму лідерів, або бюрократію. Водночас, мережеве суспільство утворює нові форми взаємодії спілкування індивідів, а у процесі виправдання соціального ладу широко використовується особливий вид соціального капіталу – мережевий капітал [9].

Вже доводилось наголошувати на важливості ефективної комунікації у процесі легітимації публічної влади. Комунікативний вимір взаємодії публічної влади та громадян, поряд із інституційним та організаційним, є одним із визначальних для легітимності. Відзначимо: «...внутрішні та зовнішні гарантії легітимного конвенційного або правового порядку є передумовою легітимності публічної влади. У процесі урядування як взає-

модії між громадянами та державою на горизонтальному та вертикальному рівнях соціального порядку легітимні правила визначають об'єм і межі панування представників публічної влади. Панування (специфічні соціальні відносини, що складаються з права, довіри, очікувань тощо) виражається у відповідній комунікативній структурі, яка дозволяє наказу влади зустріти підкорення громадян. Саме тому легітимність публічної влади неможлива без забезпечення ефективної комунікації в межах певного легального соціального порядку» [7, с. 15].

Наприклад, в Україні активно переводяться у цифровій простір найпопулярніші державні послуги та паралельно створюються актуальні сервіси. Так, у застосунку «Дія» навіть під час широкомасштабного збройного вторгнення з'явилося 52 нові послуги. Зростає й кількість користувачів. Як зазначає М. Банік, «На початок повномасштабного вторгнення у нас було близько 14,5 млн користувачів, зараз – 18,9 млн. Тобто навіть за такий час у нас додалося майже 5,5 млн користувачів. Раніше для людей Дія була опцією, яка додавала зручності з тими ж документами, але для добровільного використання. І хоча зараз застосунок продовжує бути не примусовим сервісом, не обов'язковим для використання, Дія дійсно стала настільним застосунком» [4]. Соціальні мережі перетворюються на середовище політичної комунікації: «Світові практики залучення громадян до громадської та політичної участі через соціальні мережі продемонстрували, що віртуальний комунікативний простір є одним із сприятливих середовищ формування громадянської ідентичності і має потужний потенціал суспільної самоорганізації, який може бути успішно використаний для зміцнення громадянського суспільства, а також у політичних цілях... Відсутність цензури, висока періодичність публікацій і різний формат передачі інформації створюють сприятливе інформаційне середовище для побудови колективних ідентичностей, створення образів «своїх» і «чужих» спільнот... Відмінністю віртуального комунікативного простору від традиційного (опосередкованого засобами масової комунікації) також є персоніфікація політичних і громадських акторів, що значно зменшує відстань у відносинах між абстрактними і «далекими» владними установами і громадянином, збільшує прозорість комунікації, створюючи таким чином сприятливі умови для подолання відчуження від влади й самоусвідомлення себе як рівноправного учасника процесу управління державою» [2, с. 273].

Слід виокремити деякі особливості легітимності публічної влади у мережевому суспільстві. Вони пов'язані із суттєвими зрушеннями у соціальному порядку мережевого суспільства та формуванням нового типу взаємодії влади та громадян.

По-перше, розвиток мережевого суспільства розширює межі публічного простору, адже в умовах інформаційної відкритості у процесі політичної діяльності стає практично неможливим зберігати приватність, приховати факти приватного життя. На різних історичних етапах створювались та відтворювались різні форми взаємодії між приватним (*Res Privata*) та публічним (*Res Publica*) просторами. Легітимність публічної влади стосувалась переважно проблем, пов'язаних публічною політикою. Як зазначає В. Парсонс: «Ідея публічної політики передбачає існування сфери чи сектора життя, що не є приватними або суто індивідуальними, а здійснюються спільно. «Публічний» означає ті аспекти людської діяльності, які вимагають урядового чи соціального втручання або, принаймні, спільних дій» [5, с. 23]. Мережеве суспільство, яке розмиває кордони між приватним та публічним, перетворює «приватне» (яке, насправді має значення для «публічного») на важливий фактор легітимності. Скоріше, можна стверджувати делегітимацію публічної влади під впливом публікації компрометуючої інформації з приватної сфери життя: від сексуальних скандалів до стеження за політиками та державними діячами. Відповідно, потребує переосмислення мінливості «кордонів» публічного та приватного у забезпеченні легітимності влади мережевого суспільства.

По-друге, змінюється алгоритм легітимності у мережевому суспільстві порівняно із минулими роками. Якщо, при всіх відмінностях та особливостях модернізації та демократизації у різних країнах, все ж таки було сформовано певний спільний набір кроків щодо легітимації, то у мережевому суспільстві він змінюється. Звернемо увагу на складові процесу легітимації публічної влади у мережевому суспільстві. У минулому цей процес включав такі етапи: 1) визначення на основі суспільного договору сутності «спільного блага», мети соціального та політичного розвитку, справедливого суспільного ладу. Це відбувалось із опорою на наукову раціональність, здобуткі економічної, політичної, соціологічної науки, використанням цілораціональності (М. Вебер), або «інструментального розуму»; 2) визначення ефективних та оптимальних шляхів досягнення мети суспільного розвитку, збереження легітимного суспільного ладу, заснованого на справедливому розподілі суспільного блага; 3) раціональне обґрунтування та вираження інтересів соціальних груп через інститути демократичного політичного представництва (партії, парламент, лобістські структури тощо); 4) визначення конкретних публічних політик через механізм парламентських дебатів (калькуляція та обґрунтування вигід та витрат); 5) оцінювання ситуації, результатів та наслідків

політики, її корекція після проведення демократичних виборів.

Щодо мережевого суспільства, то легітимність публічної влади визначається формуванням мережі політичних та соціальних комунікацій. На думку Е. Войнової, «Ця структура має три рівні: мікромережі політичних лідерів або лідерів громадської думки та їх найближчого оточення; мезомережі політичних експертів і груп інтересів; макромережі широких верств громадянського суспільства. У процесі циркуляції потоків повідомлень ці мережі послідовно виконують ряд взаємопов'язаних функцій політичної системи. На першому рівні відбувається артикуляція суспільних запитів і прийняття політичних рішень, на другому – агрегація суспільних вимог і підтримки, наступне обговорення політичних рішень, на третьому – висунення різноманітних політичних вимог і висловлювання підтримки, а також популяризація та імплементація політичних рішень» [1, с. 15]. У процесі презентації соціальних інтересів на рівні макромереж, артикуляції соціальних запитів, агрегації суспільних вимог та прийнятті політичних рішень відбувається легітимація, або делегітимація публічної влади. Алгоритм легітимності відтепер полягає у забезпеченні відкритої та вільної комунікації між різними мережами та всередині кожної мережі. Значно спрощується зворотній зв'язок між владою та громадянами. Політичні відносини опосередковуються інформаційними мережами, пріоритетом стає не збереження домінуючої ролі інститутів публічної влади на етапі формування політичних інтересів соціальних мереж й обговоренні політичних проблем, а пошук оптимальних форм взаємодії між ними задля захисту прав громадян. Зокрема, становлення кібер-лейтисності має враховувати технологічну складову функціонування соціальних мереж – від наявності струму у електромережах до необхідності захисту від кібер-атак, загроз втручання у електронне голосування та зламу бази даних. Адже, до мережевої взаємодії включені усі без виключення організації – від держави до невеличкого підприємства. Це потребує вдосконалення законодавчої бази. Відзначимо: «Законодавча база приватної власності в поєднанні з підприємницькими амбіціями й допитливістю та моральна база контролю за поширенням шахрайства сприяють виникненню дуже складних структур обробки інформації. Вони контролюють ретельно розроблений розподіл праці в матеріальному вимірі і водночас самі по собі використовують розподіл праці у вимірі інформації та контролю. Кожна фірма є маленьким компонентом всеохоплюючої структури інформаційного потоку» [3, с. 9].

По-третє, у процесі забезпечення легітимності публічної влади у мережевому суспільстві зро-

стає вага сучасних інститутів легітимності. Тобто, легітимність залежить не лише від діяльності інститутів публічної влади, а від тих інститутів мережевого суспільства, які оцінюють цю діяльність. При цьому, оцінка відбувається у режимі онлайн. До інститутів легітимності відносяться інтернет-медіа, соціальні мережі, неурядові організації тощо. Їх значення посилюється навіть порівняно із традиційними медіа ХХ століття – телебаченням та пресою, які отримали назву «сторожевого пса» демократії за постійний контроль над діями влади. Сучасні інститути легітимності здійснюють контроль у режимі онлайн, а завдяки залученню мільйонів учасників до мережевих спільнот, контроль стає справді всеохопним. Інформація розповсюджується дуже швидко і спричиняє кризи легітимності, політичні скандали та гучні відставки. До важливої складової інститутів легітимності, які оцінюють та контролюють дії влади, слід віднести організації публічних інтелектуалів. Звернення публічних інтелектуалів мають значний потенціал у мережевому суспільстві щодо забезпечення легітимності публічної влади. Відзначимо: «...публічна політика має обов'язково залишатись простором раціональної комунікації. Без раціональної аргументації, раціональних дебатів щодо змісту публічної політики та напрямків її впровадження неможливо забезпечити легітимність публічної влади. Подолати дефіцит раціональності у публічній політиці мають звернення інтелектуалів. Завдяки використанню раціональної аргументації публічні інтелектуали відіграють важливу роль у процесі легітимації публічної влади, обґрунтовуючи «право на владу» як окремих осіб так і політичних інститутів. При цьому, інститут публічних інтелектуалів може бути віднесено до одного з основних інститутів легітимності публічної влади. Сприяння забезпеченню легітимності влади слід визначити як одну із функцій публічних інтелектуалів у сучасному медіатизованому суспільстві» [6, с. 167].

У процесі становлення мережевого суспільства відкриваються нові можливості щодо транспарентності політичної взаємодії, розвитку «інститутів легітимності». Водночас, формуються нові виклики з боку «цифрового тоталітаризму» та «мережевого хаосу», які потребують адекватних вимогам часу, раціональних відповідей.

Висновки. Таким чином, процес забезпечення легітимності публічної влади у мережевому суспільстві на даному етапі має наступні особливості. По-перше, видозмінюється соціальний порядок та політичний лад, легітимність якого усе більше залежить від інформаційних технологій. По-друге, посилюється роль вертикальної та горизонтальної комунікації між інститутами публічної влади, політичними організаціями та

громадянським суспільством. Легітимність спирається на «мережевий капітал». Формується новий феномен політичного життя – «кібер-легітимність». По-третє, у мережевому суспільстві розмиваються кордони між «приватним» та «публічним» просторами, відбувається експансія публічності. Це створює нові виклики легітимності та змінює алгоритм забезпечення легітимності. Відбувається перехід від домінуючої ролі інститутів публічної влади (опори на раціональну бюрократію) до активізації соціальних мереж, які формують нові «інститути легітимності». Для легітимності публічної влади головним стає пошук ефективних засобів взаємодії з урахування інтересів об'єднань громадян, презентованих у соціальних мережах. Знижується вага традиційних масмедіа, а роль мережевих спільнот, які здатні швидко зробити політично важливу інформацію масовою, навпаки – зростає. Зроблено наголос на інституціоналізації мережевих спільнот публічних інтелектуалів, які виконують функцію легітимації публічної влади у мережевому суспільстві.

Література

1. Войнова Е. О. Концепція мережевого суспільства як структурно-функціоналістська основа теорії електронної демократії. *Політикус : науковий журнал*. 2021. № 1. С. 12–19.
2. Зуйковська А. А. Соціальні мережі як середовище політичної комунікації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 1. С. 272–280. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_1_14.
3. Кассон М. Інформація та організація. Новий погляд на теорію фірми. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2008. 366 с.
4. Мстислав Банік: як змінилося ставлення українців до Дії під час повномасштабної війни. *Дія: урядовий портал*. 3 квітня. 2023. URL : <https://diia.gov.ua/news/mstislav-banik-yak-zmynilosya-stavlennya-ukrayinciv-do-diyi-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijni>
5. Пароне В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики / Пер. з англ. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
6. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політика без токшоу. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С. 163–169.
7. Яковлева Л. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні, інституційні та комунікативні засади легітимності. *Політикус : науковий журнал*. 2019. № 4. С. 10–15.
8. Яковлева Л. І. Комунікативний вимір процесу легітимації публічної влади. *Політикус : науковий журнал*. 2020. № 3. С. 103–108.
9. Wellman B. Physical place and cyberplace: the rise of networked individualism. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2001. Vol. 25. Iss. 2. P. 227–252. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>

Анотація

Яковлева Л. І. Легітимність публічної влади у мережевому суспільстві. – Стаття.

У статті визначено легітимність публічної влади у мережевому суспільстві. В основі сучасних соціальних та політичних трансформацій знаходяться інформаційні технології, політичні комунікації тощо. Технологічний розвиток цифрової сфери утворює можливості та ресурси для змін соціального та політичного ладу. Виходячи із веберіанської традиції, яка ідентифікує легітимність не відносно окремого політика, а щодо усього наявного соціального порядку, визначено особливості трансформації політичного ладу в умовах мережевого суспільства. Йдеться про наступні особливості: мережі замість ієрархій, розвиток горизонтальних політичних комунікацій замість вертикальних, «інститути легітимності» замість «легітимності інститутів». Концептуалізацію легітимності публічної влади у мережевому суспільстві певною мірою підготували попередні теорії інформаційного суспільства – «електронної демократизації», медіатизації політики, «інтерактивної демократії», «реальної віртуальності». У продовженні теорії мережевого суспільства набувають особливого значення концепції кібер-демократії, кібер-держави та кібер-легітимності.

Відзначено, що мережеве суспільство постає як нова форма організації політичного ладу. У мережевому суспільстві змінюється алгоритм легітимності. Якщо у попередню епоху він ґрунтувався на цілераціональності та складався із послідовних кроків щодо визначення суспільного блага, обґрунтування шляхів його досягнення за допомогою калькуляції вигід та витрат і впровадженні відповідних публічних політик, то у мережевому суспільстві алгоритм легітимності потребує відкритої комунікації між мультимережами. Алгоритм легітимності публічної влади мережевого суспільства включає представлення соціальних інтересів на рівні макромереж, артикуляцію соціальних запитів на рівні мезомереж, прийняття політичних рішень на рівні мікромереж. У процесі забезпечення легітимності публічної влади у мережевому суспільстві знижується вага традиційних масмедіа, а роль мережевих спільнот зростає. Наголошено, що легітимність у мережевому суспільстві потребує активізації участі публічних інтелектуалів.

Ключові слова: легітимність, публічна влада, мережеве суспільство, публічні інтелектуали, соціальний лад, політична комунікація, інформаційні технології.

Summary

Yakovleva L. I. Legitimacy of public authority in the network society. – Article.

The article defines the legitimacy of public power in the network society. At the core of modern social and political transformations, there are information technologies, political communications, etc. The technological development of the digital sphere creates opportunities and resources for changes in the social and political order. Based on the Weberian tradition, which identifies legitimacy not in relation to an individual politician, but in relation to the entire existing social order, the features of the transformation of the political system in the network society are determined. It is about the following features: networks instead of hierarchies, the development of horizontal political communications instead of vertical ones, "institutions of legitimacy" instead of "legitimacy of institutions." The conceptualization of the legitimacy of public power in the network society was to some extent prepared by previous theories of the information society – "electronic democratization", mediatization of politics, "interactive democracy", and "real virtuality". In the continuation of the theory of the network society, the concepts of cyber-democracy, cyber-state, and cyber-legitimacy acquire special importance.

It is noted that the network society appears as a new form of organization of the political system. In the network society, the algorithm of legitimacy is changing. If in the previous era, it was based on objective rationality and consisted of successive steps to determine the public good, justify the ways to achieve it using the calculation of benefits and costs and implement relevant public policies, then in the network society the algorithm of legitimacy requires open communication between multi-networks. The algorithm of the legitimacy of the public power of the network society includes the representation of social interests at the level of macro-networks, the articulation of social requests at the level of meso-networks, and the adoption of political decisions at the level of micro-networks. In the process of ensuring the legitimacy of public power in the network society, the weight of traditional mass media is decreasing, and the role of network communities is increasing. It is emphasized that legitimacy in the network society requires the active participation of public intellectuals.

Key words: legitimacy, public power, network society, public intellectuals, social order, political communication, information technologies.